

УДК 81'23

СИМУЛЬТАННІСТЬ ДУМКИ ... СУКЦЕСИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ: ІМПЛІКАЦІЯ ЧИ ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ?

Ігіна З. О.

Статтю присвячено верифікації гіпотези, що мовлення завжди суцесивне на противагу симультанному мисленню. З цією метою фрагмент персонажного мовлення проаналізовано за допомогою експериментального методу, що поєднує мозаїчну модель комунікації (С. Бекер) та оригінальні теорії часової організації граматики (В. С. Юрченко) й кодових переходів у внутрішньому мовленні (М. І. Жинкін).

Ключові слова: еквівалентність, імплікація, код, симультанність, суцесивність.

Статья посвящена экспериментальной проверке гипотезы о том, что речь обладает только свойством суцесивности в отличие от мышления, которое симультанно. С этой целью при помощи испытательного метода проанализирован фрагмент персонажной речи. Метод основывается на мозаичной модели коммуникации (С. Бекер) и оригинальных концепциях временной организации грамматики (В. С. Юрченко) и кодовых переходов во внутренней речи (Н. И. Жинкин).

Ключевые слова: импликация, код, симультанность, суцесивность, эквивалентность.

The article challenges the hypothesis that speech is characterized only by the quality of successiveness and is always opposed to simultaneousness as the quality of thinking. Thereto a fragment of character's speech is analyzed by means of an experimental method combining the mosaic model of communication and original ideas of mental code (N. Zhinkin) and temporal organization of grammar (V. Yurchenko).

Key words: code, equivalence, implication, simultaneousness, successiveness.

Метою статті є експериментальна перевірка гіпотези, що мовлення – це вербалізація думки шляхом лінійної суцесії елементів у фізичному часі в момент говоріння. З мети впливають завдання: 1) реконструювати складові частини задуму мовця, що послужили основою аналізованого фрагмента, та встановити наявність/відсутність порядку їхньої вербалізації за допомогою комунікативної моделі С. Бекера; 2) розбити фрагмент на окремі висловлення та виявити істинність/хибність принципу часової віднесеності компонентів у тема-рематичних комплексах; 3) з'ясувати, чи існує імовірність встановлення автентичного задуму мовця на тлі варіативності тлумачень його мовлення. Об'єкт дослідження становлять поняття "суцесивність" і "симультанність" як ознаки мовлення і мислення, предмет – спосіб реалізації об'єкта у фрагменті персонажного мовлення з фільму А. Феррари "Залежність".

Дихотомія "мислення – мовлення" традиційно тлумачиться з позиції значущих ознак обох понять,

які перебувають у відношенні логічної імплікації: якщо мислення завжди категорично означається як симультанне (спонтанне, нерозчленоване), то мовлення – лише суцесивне (почергове, послідовне). Відтак вважається [1, с. 331], що думка виникає не поступово, роз'єднаними одиницями, а існує як цілісність, безпосередньо не корелюючи з висловленням. Перехід же мислення в мовлення – це складний процес розподілу думки на складники, декотрі з яких закономірно лишаються несповна висловленими. Наявність імпліцитної інформації пов'язана із складністю вербалізації всіх елементів задуму, оскільки те, що в думці міститься симультанно, в мовленні розгортається суцесивно й потребує часу.

Ідея існування скомпресованих цільностей у мисленні була оригінально викладена як порівняння внутрішньої форми слова (універсального "образу образу", способу, яким чуттєвий образ входить у свідомість [3, с. 123–125]) із згущенням думки (об'єднанням усіх ознак чуттєвого образу та

спрощенням у цьому образі того, що вимагало ґрунтовного тлумачення [3, с. 194–195]. Хоча внутрішня форма передусім прирівнюється до найближчого етимологічного значення слова [3, с. 156], вона водночас є центром чуттєвого образу, його домінантною ознакою [3, с. 125], з чого випливає, що домінантна ознака – це результат згущення всіх інших властивостей предмета, – тобто саме те, що забезпечує цілісність образу, симультанність його виникнення в мисленні для подальшої вербалізації.

Утім, первинний цілісний образ як одиниця мислення не є безпосереднім підґрунтям для висловлення чи форми слова як одиниць мовлення. Цілісність передбачає допоміжну мисленеву операцію для спрощення/пришвидшення оперування значеннями у межах задуму – внутрішній кодовий перехід.

Оскільки припускається, що значення слів та синтаксичні конструкції як форма їхнього поєднання спадають на думку відразу, тобто симультанно, то на етапі існування цілісності вони можуть фіксуватися в мисленні певними немовними знаками, внутрішнім кодом, конвенційне правило застосування якого складається лише на час, необхідний для реалізації інтелектуальної операції. Як тільки цілісність починає розпадатися на елементи й набуває мовного оформлення, кодовий мислений прийом забувається [2, с. 33, 36].

Елементом цілісності як певним субцілісностям приділено значну увагу в концепції гемісферних граматики Л.В. Сахарного. Симультанна думка (певна цілісність) виникає в правій півкулі мозку як задум, розщеплюється в процесі породження мовлення на фрагменти (субцілісності) і далі на кілька видів тема-рематичних структур. Сукцесивна організація імпліцитних структур та їхній перехід в експліцитні відбувається у лівій півкулі. Структури формують тема-рематичні комплекси, які лінійно реалізуються в мовленні [4, с. 174–192]: спершу висловлюється інформація про предмет – тема, що корелює з групою граматичного суб'єкта, далі – рема (співвіднесена з групою граматичного предиката інформація про різні види ознак предмета).

Глибинні причини такої лінійної будови речення/висловлення, а відтак і сукцесивності мовлення, можуть пояснюватися, наприклад, потрактуванням мовлення як такого, що лінійно розгортається на осі реального часу. Дійсність при цьому постає в свідомості як предметно-атрибутивна побудова “світ – це предмет і його ознаки”, а темпоральна вісь – як так званий лінгвістичний хронотоп, що має фізичні властивості часу в класичному розумінні: лінійність і незворотність [5, с. 136–140]. Структура хронотопу базується на тричленному транзитивному і двочленному асиметричному типах відношень. Асиметричний тип реалізується як атрибутивна частина речення, а транзитивний – як предикативна. В умовах лінійності остання розпадається на бінарні блоки. Ці відношення спираються на топологічні ознаки фізичного часу: транзитивний вид є позицією “минуле – теперішнє – майбутнє” (суб'єкт – предикат – аргумент), а асиметричний – “раніше – пізніше” (атрибут – суб'єкт). Таким чином, структура речення формується в термінах “неопосередкована ознака (атрибут) – предмет

(підмет) – ознака, що опосередковує (присудок), – опосередкована ознака (додаток, обставина)”, а структура думки, з якої розгортається речення, – “предмет (логічний суб'єкт) – загальна ознака (логічний предикат)” [5, с. 156–157, 169].

Розглянуті концепції жорстко пов'язані з односпрямованістю часу, тому причина відстоювання їхніми основоположниками очевидності опозиції між симультанністю мислення й сукцесивністю мовлення пояснюється тим, що будь-яке інше припущення (чи то симультанність мовлення, чи сукцесивність мислення або, наприклад, амбівалентність і мовлення, і мислення, що можуть мати ознаки як симультанності, так і сукцесивності водночас) порушувало би логічні закони достатньої підстави й несуперечливості, оскільки, по-перше, односпрямованість часу якраз і передбачає спочатку виникнення задуму, а далі його розвиток, і, по-друге, якщо це так і ніяк інакше, то задум не може бути сукцесивним, а мовлення – симультанним.

Утім, існує гіпотетична можливість піддати цей умовивід сумніву, якщо не співвідносити мовленеву ситуацію з тими часовими координатами, що маркують конкретний момент говоріння. Пояснимо, що мається на увазі.

Фрагмент мовлення Кетлін Конклін на перший погляд демонструє, як кожне наступне висловлення впливає з попереднього:

I finally <...> see, good Lord, how we must look from out there. Our addiction is evil. The propensity for this evil lies in our weakness before it. Kierkegaard was right. There is an awful precipice before us, but he was wrong about the leap. There's a difference between jumping and being pushed. You reach a point where you are forced to face your own needs, and the fact you can't terminate the situation settles on you with full force. It's not cogito ergo sum, but decido ergo sum [0:55:34]. – Я, врешті, бачу, Господи, як ми, напевно, виглядаємо звідти. Наша залежність – зло. Схильність до цього зла у нашій слабкості перед ним. К'єркегор мав рацію – перед нами прірва, але помилявся щодо стрибка. Є різниця, коли стрибаєш, і коли штовхають. Настає час, коли мусиш визнати свої потреби і з ними – неможливість покласти край тяжкому диктату ситуації. Це не “мислю – отже, існую”, а “падаю – отже, існую”.

Проте чи співпадає когерентність викладу ідеї в цьому фрагменті мовлення з власне поняттям сукцесивності як реалізацією задуму? Аби відповісти на це запитання, передусім потрібно зауважити, що задум (навіть попри те, що мовець робить очевидний з його точки зору висновок) лишається переважно неявним адресатові (глядачеві) та потребує тлумачення на рівні мовлення, яке мало б якраз подібну необхідність знімати. Незрозуміло, чи мовець, зрештою, схиляється перед Богом чи, навпаки, заявляє богом себе.

Така несподівана антитеза, безумовно, є концептуальною суперечністю, а не лише додатковою імпліцитною інформацією, що не вербалізована за браком часу й принципом економії зусиль, тож випливає, що задум може надавати мовленню ознак симультанності, зберігаючи в ньому свою цілісність, оскільки в іншому разі вагома для розуміння антитеза була б сукцесивно експлікована.

Розв'язання цієї суперечності вимагає реконструкції складників задуму (субцілісностей) та виявлення, як саме часова послідовність їхньої реалізації в мовленні впливає, якщо вплив насправді існує, на його автентичність.

З одного боку, задум можна сформулювати наступним чином: людина знаходить гармонію з Богом, визнаючи необхідність падіння як суть вищої волі. Або в термінах єдності предмета й загальної ознаки – людина (предмет), яку Бог штовхає до прірви (загальна ознака).

Субцілісності, згідно з фрагментом, налічують такі поняттєві вузли, як Бог, людина (люди), залежність (спосіб падіння), примирення (з власним злом), падіння (дозвіл себе штовхнути). Або: вид згори, менталізація божого місця (історична панорама людської порочності, у фільмі – відеохроніка геноциду), залежність як вид неволі, схематичний портрет філософа-іраціоналіста С.К'єркегора (іконічна репрезентація ідеї), потреби людини, візуалізація падіння/стрибка в прірву та логоепістема "cogito ergo sum" (картезіанський афоризм як підґрунтя/стимул для переосмислення). У внутрішньому коді вузли можуть бути позначені довільними немовними символами (рис. 1).

Хоча вузли мають бути вербалізовані почергово, аби відповідати правилу суцесивної організації мовлення, не існує об'єктивних обмежень для того, щоб переосмислений афоризм Декарта не був висловлений, наприклад, попереду тлумачення природи потреб, зберігаючи при цьому цільність задуму.

Наприклад (пор. з фрагментом на с. 66):

1. I finally see, good Lord, how we must look from out there. Kierkegaard was right. There is an awful precipice before us, but he was wrong about the leap. There's a difference between jumping and being pushed. It's not cogito ergo sum, but decido ergo sum. Our addiction is evil. The propensity for this evil lies in our weakness before it. You reach a point where you are forced to face your own needs, and the fact you can't terminate the situation settles on you with full force (вид згори, портрет, стрибок vs падіння, афоризм, залежність, потреби). Або: 2. Our addiction is evil. The propensity for this evil lies in our weakness before it. I finally see, good Lord, how we must look from out there. Kierkegaard was right. There is an awful precipice before us, but he was wrong about the leap. You reach a point where you are forced to face your own needs, and the fact you can't terminate the situation settles on you with full force. It's not cogito ergo sum, but decido ergo sum. There's a difference between jumping and being

pushed (залежність, вид згори, портрет, потреби, афоризм, стрибок vs падіння).

Довільність вербалізації субцілісностей можна пояснити за допомогою мозаїчної моделі комунікації [7, с. 45–47], згідно з якою будь-який мовленнєвий акт пов'язує інформаційні елементи не лише взяті з безпосередньої для акту ситуації, а фрагменти різних ситуацій і подій минулого: цитат, прочитаних багато років тому, висловів з рекламних роликів, розмов з друзями, моментів інтроспекції, мрій, сновидінь тощо. До того ж, спосіб їхнього трактування адресатом може значно відрізнятись від способу мовця, і (вже вербалізований) мовленнєвий акт – мозаїка елементів, що складені ad hoc і мають різну часову й соціальну релевантність, – не рівнозначний у розумінні мовця й адресата, відкритий для інтерпретації та довільності осмислення з опорою на власний досвід. Задум, таким чином, також має ознаку суцесивності, адже цільність, як видно, вибудовується з елементів, а не навпаки – розпадається на них. З іншого боку, такий висновок аж ніяк не заперечує симультанного існування цілісності/субцілісностей у ментальному коді. Складений з елементів у цілісність, задум аналізується мовцем вдруге, кожен елемент окремо інтерпретується ним стосовно всієї цільності для передачі адресатові. Виклад задуму, таким чином, лише умовний прийом розкладання складеної мозаїки, яку адресат може скласти геть в іншу цілісність, що й відбувається у випадку основної ідеї мовленнєвого фрагмента на с. 4: незрозуміло, чи то мовець вважає себе богом (бо ставить себе на його місце й уже згори визнає необхідність падіння), чи то рабом (бо впевнений, що стрибнув не з власної волі).

Якщо вважати реалізацію задуму суцесивною й дотримуватися порядку слідування висловлень, доводиться визнати, що людина – раб, адже висновок підтверджує падіння як наслідок підштовхування: There's a difference between jumping and being pushed a you can't terminate the situation a it's decido ergo sum. Утім, на рівні окремих висловлень спостерігається амбівалентність. Поряд з тематичною суцесією як черговістю груп підмета й присудка наявна симультанність, яка нівелює опоземи "минуле (суб'єкт) – теперішнє (претикат) – майбутнє (аргумент)" у тричленному транзитивному типі речення, адже елементи мозаїки задуму відображають позамовну ситуацію цілісно.

В аналізованому фрагменті ця гіпотеза підтверджується еквівалентністю минулого, теперішнього й майбутнього в мозаїчному задумі, де суб'єкт часто або тотожний, або виконує функцію інших членів:

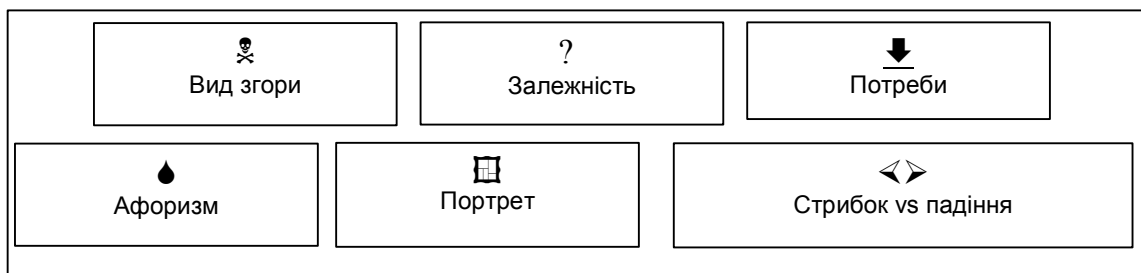

Рис. 1. Символи поняттєвих вузлів

1. *I see, good Lord, how we must look from out there* (Я бачу, Господи, як ми, напевно, виглядаємо звідти). – *I see us from out there*. Таке формулювання означає, що мовець перебуває на місці Бога й бачить звідти нас (тобто себе), – і, отже, він тут і там одночасно, і суб'єкт (I), і об'єкт (us), і Бог, і раб.

2. *Addiction is evil. The propensity for this evil lies in our weakness before it* (Наша залежність – зло. Схильність до цього зла у нашій слабкості перед ним.)

Мовець намагається визначити залежність як зло, але повертається до попереднього парадоксу ототожнення суб'єкта й об'єкта. Побудова виглядає наступним чином: *Addiction is evil* (залежність – зло). *Propensity is weakness* (схильність – слабкість). *Addiction is weakness before evil* (залежність – слабкість перед злом). → *Addiction is evil and addiction is weakness* (залежність – і зло, і слабкість). → *The evil is weakness before itself. The evil acts upon itself* (зло – слабкість перед собою, зло діє саме на себе).

3. *Kierkegaard was right (about a precipice) and wrong (about jumping)*. – К'єркегор помилявся і мав рацію водночас.

4. *You reach a point where you are forced to face your own needs, and the fact you can't terminate the situation settles on you with full force* (Настає час, коли мусиш визнати свої потреби і з ними – неможли-

вість покласти край диктату ситуації.) – *You have needs* (активний суб'єкт, що стрибає сам) and they settle on you (інший активний суб'єкт, який штовхає). → *Your need to jump is God's will to push* (твоя потреба стрибнути – це Божа воля штовхнути).

5. *I fall means I exist* (падаю, значить існую). Смертельне падіння – життя.

Як видно, для фрагмента, що аналізується, в основі кожного висловлення лежить еквівалентність об'єкта і суб'єкта, теми і реми. Якщо минуле, теперішнє й майбутнє існують симультанно в одній мозаїці задуму, не можна з цілковитою точністю визначити логічні суб'єктно-предикатно-аргументні відношення. Отже, якщо аргумент – суб'єкт, а суб'єкт – аргумент, то той, хто падає, штовхає себе сам, а значить, він і є бог.

Всупереч тому, що наведений експериментальний аналіз може викликати сумніви стосовно універсальності його застосування на будь-якому мовному матеріалі, він окреслює перспективу подальшого дослідження мовлення й мислення як таких, що мають як симультанні, так і суцесивні властивості. Зроблені у статті висновки можуть бути перевірені при написанні курсових робіт або на семінарських заняттях із загального мовознавства (тема “Наукові напрями в мовознавстві (лінгвофілософія, психолінгвістика)”) і теоретичної граматики англійської мови (тема “Функціональна перспектива речення”).

Література

1. Выготский Л. С. Мышление и речь / Лев Семенович Выготский; под ред. Г. Н. Шелогоуровой. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
2. Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи / Николай Иванович Жинкин // Вопросы языкознания. – 1964. – № 6. – С. 26–39.
3. Потебня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня // Потебня А. А. Полное собрание трудов. – М. : Лабиринт, 1999. Т. 1. – 1999. – 300 с.
4. Сахарный Л. В. Человек и текст: две грамматики текста / Леонид Волькович Сахарный // Нейропсихолінгвістика : хрестоматія / [отв. ред. В. Ф. Шевченко]. – М. : Лабиринт, 2009. – С. 158–201.
5. Юрченко В. С. Очерк по философии грамматики / Василий Семенович Юрченко // Философия языка и философия языкознания: лингвофилософские очерки / [отв. ред. Э. П. Кадькалова]. – М. : Комкнига, 2005. – С. 125–175.
6. Mortensen C. D. *Communication: the study of human interaction* / C. David Mortensen. – McGraw-Hill, 1972. – 430 p.

Джерело ілюстративного матеріалу

The Addiction, directed by Abel Ferrara [VHS analogous resource]. – Polygram USA Video, 1997. – 1 Video Home System cassette (VHS): black & white, closed-captioned, HiFi sound, NTSC; 85 min.